

תוכנית 'חנוך לנער' למניעת נשירה מן הישיבות הקטנות: מחקר הערכה

אמיר פלק¹ אלומה לוי-זוהר¹ רות שטרן-קטרי¹
דורי ריבקין¹ יעל יצחקי-בראון² אלעזר קורנפלד¹

¹מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
²ביה"ס לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל אביב

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר): דורי ריבקיין
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

המחקר הוזמן על ידי אגף א' לילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך ומומן בסיועו.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | סיוון תשפ"ד | יוני 2024

דברי פתיחה

תוכנית 'חונך לנער' פועלת מטעם אגף א' לילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך והיא נועדה למנוע נשירה מן הישיבות הקטנות. התלמידים המשתתפים בתוכנית מקבלים סיוע חברתי, רגשי ולימודי מחונך אישי שהוכשר לכך. מחקר ההערכה, המוצג בדוח זה, בחן את אופני יישומה של התוכנית ואת תפיסת הצלחתה בהשגת מטרתיה מנקודות המבט של הגורמים המעורבים בה.

ממצאי המחקר עולה שאנשי צוות בישיבות, חונכים והורים לתלמידים בתוכנית סבורים שהיא תורמת לשיפור מצבם של התלמידים, הן מן הבחינה הלימודית הן מן הבחינות הרגשית והחברתית. לצד זאת, נמצאו תחומים שבהם נדרש שיפור. בפרט, עלה צורך בהרחבת מערך ההכשרות בתוכנית ובהעמקת הידע הפדגוגי והתאורטי של החונכים. כמו כן נמצא כי נדרשים נהלים ברורים יותר במגוון היבטים הנוגעים לתפקיד החונך, בין היתר בנוגע לשמירה על בידול בין החונך לצוות הישיבה, להגבלת היקף השעות שהחונך מצופה להשקיע בחונכות ולשמירה על דיסקרטיות בין החונך לתלמיד.

לאחר שמסקנות המחקר הועברו להנהלת התוכנית, עודכן צוות המחקר בכמה שינויים שיושמו בהדרגה החל משנת הלימודים תשפ"ד, בין היתר בעקבות המלצות המחקר. ראשית, על פי דיווח הנהלת התוכנית, מערך ההכשרות הורחב משמעותית, ובמסגרתו החונכים משתתפים בסדנאות בנושאים מגוונים כגון פדגוגיה טיפולית, כלים בעבודה עם תלמידים שמתקשים בלימודיהם ומיומנויות בהוראת גמרא. בכל סדנה כמה מפגשים והן מועברות על ידי מנחים בני-סמכא בתחומם. נוסף על כך הנהלת התוכנית דיווחה על מאמצים לחדד את נוהלי התוכנית ואת העקרונות שמנחים אותה, בכינוסי התוכנית ובאפיקים נוספים.

שינויים אלו, כמו גם שינויים נוספים שעלו במחקר ושראו לבצע בעתיד, עשויים לתרום לקידום מטרות התוכנית. שאיפתה של הנהלת התוכנית לשפר את המענה שניתן במסגרתה ונכונותה לאמץ את המלצות המחקר, מלמדות על חשיבות המחקר ועל הפוטנציאל בביצוע מחקרים דומים להערכת תוכניות חינוך באוכלוסייה החרדית.

רקע

תוכנית 'חונך לנער' פועלת משנת 2016 בפיקוח אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך, ומטרתה למנוע נשירה סמויה וגלויה משיבות קטנות לנערים חרדים ולשפר את מצבם הלימודי, הרגשי והחברתי. במסגרת התוכנית התלמידים מקבלים ליווי מחונך אישי; כל חונך מלווה ארבעה תלמידים באופן פרטני או קבוצתי, ומקבל הנחיה שוטפת מאיש קשר בישיבה – לרוב המשגיח (איש צוות בכיר האחראי האחראי לפני החינוכי, הרגשי והרוחני של התלמידים). עבודת החונכים מלווה בפיקוח ובליווי מקצועי של רכזים מטעם התוכנית. אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך פנה למכון מאיר-רס-ג'וינט-ברוקדייל לצורך ביצוע מחקר הערכה של התוכנית.

מטרת המחקר

מטרת המחקר הייתה לבחון את אופן יישום תוכנית 'חונך לנער', ולהתמקד בהבנת מנגנוני הפעולה של התוכנית, בחוויות התלמידים המשתתפים בה ובאתגרים העולים ביישומה. נוסף על כך המחקר בחן את תפיסת הצלחתה של התוכנית בהשגת מטרותיה מנקודות המבט של הגורמים המעורבים בה – תלמידים, הורים, חונכים וצוותי הישיבות – והציע דרכי פעולה להגדלת מועילותה. במסגרת זו מוצגת תמונה של צורכי התלמידים המופנים לתוכנית ושל גורמים העשויים להשפיע על אופן פעולתה ועל הצלחתה הנתפסת.

להערכה מגבלות מתודולוגיות, ובראשן העובדה שהמחקר אינו כולל קבוצת השוואה, ולכן אינו מאפשר הסקה סיבתית בדבר השפעת ההשתתפות בתוכנית על מצב החניכים. נוסף על כך המחקר אינו כולל מדידה חוזרת לאורך זמן, והוא מתבסס ברובו על מקורות מידע סובייקטיביים. עם זאת, הממצאים מספקים תמונה רחבה של אופן יישום התוכנית ושל תרומתה הנתפסת, ומציעים תובנות יישומיות לפיתוחה.

שיטה

המחקר התבסס על שילוב של שיטות איכותניות וכמותיות, וכלל ראיונות עומק עם חונכים, חניכים, הורים, אנשי צוות בישיבות ורכזי התוכנית, וכן ניתוח נתונים מנהליים של התוכנית וסקרים שבוצעו בקרב משגיחים בישיבות שמשותפות בתוכנית ($n = 89$) ובקרב חונכים ($n = 130$).

ממצאים מרכזיים

החניכים בתוכנית: על פי ממצאי סקר המשגיחים, רוב החניכים שהופנו לתוכנית התמודדו עם קשיים לימודיים ורגשיים ועם מוטיבציה נמוכה ללימודים, וחלקם גם עם קשיים משפחתיים או התנהגויות סיכון.

החונכים בתוכנית: החונכים הם אברכים, רובם בני 30–45, ויש להם ניסיון רב בעבודה עם בני נוער או צעירים. החונכים זוכים להערכה רבה מאנשי הצוות, מן ההורים ומן החניכים. עם זאת, החונכים הצביעו על צורך בהכשרה רחבה יותר, בעיקר בנושא התמודדות עם קשיים רגשיים וחברתיים.

קשרי העבודה בין החונכים, אנשי הצוות בישיבות והרכזים: אף שדווח על יחסי עבודה טובים בין החונכים, אנשי הצוות והרכזים, חלק מן החונכים ציינו צורך בשיפור זרימת המידע מצד אנשי הצוות ובתמיכה מקצועית רחבה יותר מצד רכזי התוכנית. נוסף על כך עלה פער בין הציפיות של חלק מן הישיבות לקבלת דיווחים שוטפים מן החונך ובין עמדת התוכנית בדבר חשיבות הדיסקרטיות לביסוס אמון בין החונך לחניך.

אופי המענה בחונכות: כמעט כל התלמידים מקבלים מן החונך סיוע לימודי, ורובם מקבלים מענה גם בהיבטים נוספים, בפרט תמיכה רגשית וסיוע בהתמודדות עם קשיים חברתיים. המענה משלב למידה עם קשר משמעותי, תמיכה והעצמה, ועולה בקנה אחד עם עקרונות של פדגוגיה טיפולית. בישיבות רבות, מפגשי החונכות מוקדשים ללימוד, ואילו הסיוע בהיבטים נוספים מתבצע בזמנו החופשי של החונך. תופעה זו עלולה לפגוע ברכיב הלא-לימודי של החונכות.

תחושות החניכים כלפי החונכות: החניכים שרואיניו מצפים למפגשים עם החונך ומרוצים מן המענה שהם מקבלים בחונכות, ובפרט מן הסיוע הלימודי. עם זאת, הם הביעו צורך בשעות מפגש נוספות עם החונך, בייחוד מפגשים פרטניים שיעסקו בנושאים שאינם קשורים ללימוד. חלק מן החניכים לא יודעו מראש על כך שהם מקבלים חונכות, ותחושותיהם בנוגע לכך היו מגוונות.

מעורבות ההורים בתוכנית: מן הממצאים עולה שחלק מן ההורים אינם מעורבים מעורבות משמעותית בהיבטים הקשורים לחונכות, וחלקם אף אינם מודעים לכך שילדיהם מקבלים חונכות. יחד עם זאת, חונכים שמקיימים קשר עם ההורים העידו שהוא מסייע רבות להצלחת החונכות.

שביעות רצון והיבטים לשיפור: כל הגורמים המעורבים במתן החונכות או בקבלתה הביעו שביעות רצון מהתנהלות התוכנית ומתרומתה לחניכים. עם זאת, אנשי צוות בישיבות קראו לשיפור במספר התקנים לחונכים בישיבה ובמספר השעות שיוקצו לכל חונך, והביעו צורך בשילוב החונכות במענים נוספים בתחום האבחון והטיפול. החונכים הביעו צורך בהגדלת היקף השעות המוקצות להם ו/או בהעלאת שכרם ובשיפור המענה המקצועי השוטף מטעם הנהלת התוכנית והרכזים.

הערכת השיפור במצב החניכים: המשגיחים העריכו כי מצב רוחם של 86% מן החניכים השתפר במידה ניכרת מאז תחילת החונכות, ומצבם של 70% ויותר מן החניכים השתפר במידה ניכרת ביתר התחומים שנבדקו: הבנת חומרי הלימוד, השתלבות חברתית, התנהגות ומוטיבציה בלימודים.

מאפיינים הקשורים להערכת השיפור במצב החניך: ההערכה כי חל שיפור במצב החניך גבוהה יותר כאשר המשגיח מקפיד למסור לחונכים מידע על החניכים, כאשר המשגיח נוהג להתייעץ עם הרכז או עם הנהלת התוכנית, וכאשר הורי החניך נוהגים לפנות אל המשגיח ו/או אל החונך ולהתייעץ עימם.

אתגרים מרכזיים: הממצאים מצביעים על אתגרים ביישום תוכנית 'חונך לנער' הנוגעים לפער בין צורכי התלמידים ובין המשאבים העומדים לרשות התוכנית, להגדרת תפקיד החונך וגבולותיו בתוך הישיבות, ולאזון בין מענה לימודי למענה רגשי-חברתי. לצד זאת, עולים אתגרים הקשורים למעורבות הורים ולמתן מענה לקשיים מורכבים הדורשים אבחון או טיפול מקצועי, מלבד מסגרת החונכות.

המלצות

המלצות המחקר מתמקדות בחיזוק ההכשרה והליווי המקצועי של החונכים ובהסדרה ברורה יותר של עבודת החונכות, לרבות הגדרת סמכויות ומחויבויות החונך, הישיבה והרכז. המלצות נוספות עוסקות בשיפור ממשקי העבודה בין הגורמים המעורבים בתוכנית ובחיזוק מעורבות ההורים בתהליך החונכות. לצד זאת, מומלץ לפתח מנגנוני מדידה שיטתיים ולעבות את הקשר בין התוכנית למענים משלימים בתחום הייעוץ, האבחון והטיפול.